

УДК 376.091

DOI: 10.32820/2074-8922-2019-65-29-36

АДАПТИВНИЙ ІНКЛЮЗИВНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ – ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКИ, ФУНКЦІЇ ТА СТРУКТУРА.

©Шемигон Н.Ю.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:

Шемигон Наталя Юріївна: ORCID:0000-0002-1134-666X; natalishemigon78@gmail.com, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту професійної освіти, Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська 16, м. Харків, 61003, Україна.

У статті розглядаються функції освітнього простору закладу вищої освіти. Зазначається, що освітній простір представляє собою систему, що має свою структуру в межах якої відбувається розвиток професійних та особистісних якостей студента, систему, що перебуває в динамічній взаємодії з суб'єктами освітнього середовища та соціальним простором (гнучко реагує на запити суспільства та учасників освітнього процесу), піддається організаційним та проектувальним впливам, тобто управлінню. Визначено, що інклюзія – процес, що передбачає повне включення особистості з особливими потребами в освітній простір, розширює уявлення про характеристики, функції та структуру вказаного простору. У дослідженні виокремлюються такі характеристики адаптивного інклюзивного простору: динамічність, як здатність реагувати на потреби студента з особливими потребами та перебувати в постійній єдності суб'єктів освітнього процесу та їх відносини; цілісність – забезпечення єдності цільового, змістового та процесуального компонентів. Адаптація студента з особливими потребами виступає ціллю адаптивного інклюзивного простору та реалізується через змістовну діяльність що підпорядкована цілі. Діяльність, що підпорядкована певній цілі, реалізується через процес, який є певною сукупністю ряду послідовних дій, що спрямовані на досягнення цілі з адаптації студентів з інвалідністю до навчання. Особистісно-розвивальна спрямованість – зосередженість на індивідуальних можливостях студентів, створення для кожного індивідуальної траєкторії навчання з урахуванням особливих потреб. Схарактеризовано адаптивну функцію інклюзивного освітнього простору, яка полягає в забезпеченні повноцінної участі студентів з особливими освітніми потребами в навчальному процесі. Крім того, інклюзивний освітній простір як система, що перебуває в динамічній взаємодії із суб'єктами освітнього середовища та соціальним простором, має свою структуру, яка складається з адаптивних компонентів, що доповнюють характеристики інклюзивного простору та розкривають його адаптивні функції та можливості.

Ключові слова: *адаптивний інклюзивний освітній простір, адаптивність, структура, функції, характеристика.*

Шемигон Н.Ю. *«Адаптивное инклюзивное пространство высшего образовательного учреждения – его характеристики, функции и структура»*

Рассматриваются функции образовательного пространства высшего образовательного учреждения. Отмечается, что образовательное пространство представляет собой систему, имеющую свою структуру в рамках которой происходит развитие профессиональных и личностных качеств студента, систему, находящуюся в динамическом взаимодействии с субъектами образовательной среды и социальным пространством (гибко реагирует на запросы общества и участников образовательного процесса), подвергается организационным и проектировочным воздействиям то есть управлению. Определено, что инклюзия – процесс, предусматривающий полное включение личности с особыми потребностями в образовательное пространство, расширяет представление о характеристиках, функции и структуре данного пространства. В исследовании выделяется следующие характеристики адаптивного инклюзивного пространства: динамичность рассматривается как способность реагировать на потребности студента с особыми потребностями и обеспечивать постоянное единство субъектов образовательного процесса и их отношений; целостность обеспечивает единство целевого, содержательного и процессуального компонентов. Адаптация студента с особыми потребностями выступает целью адаптивного инклюзивного пространства и реализуется через содержательную деятельность, которая подчинена цели. Деятельность, подчиненная определенной цели, реализуется через процесс, который является определенной

совокупностью ряда последовательных действий, направленных на достижение цели по адаптации студентов с инвалидностью к учебе. Личностно-развивающая направленность – сосредоточенность на индивидуальных возможностях студентов, создание для каждого индивидуальной траектории обучения с учетом особых потребностей. Охарактеризована адаптивная функция инклюзивного образовательного пространства, которая заключается в обеспечении полноценного участия студентов с особыми образовательными потребностями в учебном процессе. Кроме того, инклюзивное образовательное пространство, как система находящаяся в динамическом взаимодействии с субъектами образовательной среды и социальным пространством, имеет свою структуру, которая состоит из адаптивных компонентов, которые дополняют характеристики инклюзивного пространства и раскрывают его адаптивные функции и возможности.

Ключевые слова: адаптивное инклюзивное образовательное пространство, адаптивность, структура, функции, характеристика.

N.Shemihon “Adaptive inclusive space of a higher education institution — its characteristics, functions and structure”

The article discusses the functions of the educational space of a higher education institution. It is noted that the educational space is a system that has its structure within which the development of professional and personal qualities of the student takes place, a system that is in a dynamic interaction with the subjects of the educational environment and social space (so that it responds flexibly to the requests of society and participants of the educational process), is exposed to organizational and design influences. It is substantiated that inclusion is a process that means absolute involvement of a person with special needs in the educational space, broadens the understanding of the characteristics, functions and structure of the specified space. The study highlights the following characteristics of an adaptive inclusive space. Dynamics is regarded as the ability to respond to the needs of a student with special needs, and to ensure constant unity of the subjects of the educational process and their relationships. Integrity means ensuring the unity of the target, content and process components. Adaptation of a student with special needs serves as the goal of the adaptive inclusive space and is realized through meaningful activity that is subordinate to the goal. Activity that is subordinated to a specific goal is realized through a process that is a set of sequential actions aimed at achieving the goal of adapting students with disabilities to learning. Personnel-development orientation is about focusing on the individual abilities of students and creating for each of them an individual trajectory of learning with regard to their special needs.

The adaptive function of the inclusive educational space is to ensure complete integration of students with special educational needs in the educational process, which is a decisive element in higher education. The inclusive educational space, regarded as a system that is dynamically interacting with the subjects of the educational environment and social space, has its structure consisting of adaptive components that complement the characteristics of an inclusive space and reveal its adaptive functions and opportunities. An undertaken analysis of the components showed their poor implementation in the inclusive educational space of Ukrainian higher education institutions.

Keywords: adaptive inclusive educational space, adaptability, structure, functions, characteristics.

Постановка проблеми. Вища освіта України останні роки перебуває в перманентному стані реформ. Із прийняттям нового Закону про вищу освіту України 2014 р. істотно змінилася парадигма навчання осіб з особливими потребами, тривають спроби побудови нової моделі освіти, де є місце людям з особливими освітніми потребами, змінився сам підхід до розуміння інвалідності. У сучасному світі інвалідність – одна з форм соціальної нерівності, тобто соціальне, а не медичне поняття. Питання навчання таких учнів дуже гостро стоїть не тільки для України, й а для усього цивілізованого світу. Вища освіта в нових умовах розглядається як форма соціальної реабілітації, інклюзії – включення

людей з особливими потребами в суспільні відносини. Саме заклади вищої освіти повинні стати провідниками змін у ставленні суспільства до інвалідів через зниження рівня дискримінації при отриманні освіти, а згодом і в самому суспільстві. Однак існує низка проблем на шляху втілення інклюзивного навчання в закладах вищої освіти. По-перше, формування нової парадигми освіти людей з особливими потребами відбувається на тлі застарілих стереотипів, неготовності учасників освітнього процесу до ефективної взаємодії. По-друге, в освітніх просторах вищої школи відсутні механізми взаємної адаптації як студентів з особливими потребами до умов навчально-виховного процесу, так і адаптації

освітнього простору до потреб таких студентів.

Отже, в Україні існують протиріччя між задекларованими правами осіб з інвалідністю у сфері доступу до вищої освіти та реальною можливістю реалізувати ці права. Про що свідчить незначна кількість студентів з інвалідністю у закладах вищої освіти, відсутність чітких методичних та дидактичних засад упровадження інклюзії у вищій школі. Існує безліч бар'єрів, що перешкоджають втіленню права на вищу освіту серед цієї категорії абітурієнтів. Виникає необхідність дослідження питань адаптивних можливостей освітнього простору закладів вищої освіти, його характеристик та структури що, зрештою, сприятиме реальному включенню таких студентів в освітній простір закладів вищої освіти та реалізації принципу рівних можливостей для всіх.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні існує ціла низка науково-теоретичних розробок, присвячених проблемі реалізації інклюзивної освіти в закладах вищої освіти. Питання особистісного розвитку студентів з особливими потребами, інтеграції в соціум активно досліджуються як за кордоном, так і в нашій країні. Дослідженням вищезгаданих питань займаються Л.Байда, О. Безпалько, Г.В.Давиденко, М.Є.Чайковський, А.Колупаєва. Розробками у сфері педагогічного супроводу студентів з інвалідністю у закладах вищої освіти займаються С.Драч, К.Кольченко, Г.Нікуліна, П.Таланчук. Проте, незважаючи на вже існуючі напрацювання, існує потреба в подальшому дослідженні адаптивних можливостей освітнього простору закладів вищої освіти, зокрема можливостей для особистісного та професійного розвитку студентів з особливими потребами в межах даного простору.

Враховуючи актуальність проблеми, **метою** статті є теоретичне обґрунтування внутрішніх та зовнішніх характеристик інклюзивного освітнього простору закладів вищої освіти, визначення його адаптивних функцій та структурних елементів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до розгляду поняття інклюзивного освітнього простору, необхідно визначити категорію «освітній простір». Дефініція «освітній простір» має велике змістовне навантаження, оскільки одночасно виступає і як наукова концепція, і як практична реалізація освітньої діяльності в закладах

освіти різних рівнів. Звідси виникає необхідність уточнення характерологічних, функціональних та структурних елементів цього поняття.

Науковцями [1;2;6;8] освітній простір розглядається з філософської, соціологічної та освітньої точок зору. Дослідники визначають освітній простір переважно, як:

- поле потенційних можливостей для задоволення освітніх потреб;
- сукупність об'єктів, між якими встановлені відносини;
- взаємозв'язки між освітніми системами;
- педагогічне середовище;
- інституціональна форма, яка характеризується наявністю структури об'єктів та певним чином пов'язаних між собою умов, які можуть впливати на освіту людини;
- фактор педагогічного проектування;
- поле ідей та творчих дій.

Безперечно, освітній простір – феномен, що забезпечує формування в майбутніх спеціалістів поліфункціонального професійного знання в єдності з практичним досвідом, утворює численні зв'язки у сфері педагогічної діяльності; сприяє усвідомленню суб'єктами різноманітних освітніх пропозицій і професійно значущого соціального досвіду, сформованого в освітньому оточенні [8].

До основних характеристик освітнього простору дослідниця Н.Касярум відносить «територіальну визначеність освітніх послуг, цілісність елементів освіти, системність, наявність просторових координат, інформаційність, особистісно-розвивальну спрямованість освіти, єдність вимог до змісту освіти на певному рівні та певній території, характерних для суспільства або громади при передачі соціального досвіду» [6,с.63]. Територіальна визначеність, як характерологічна особливість освітнього простору, визначає характерні для певної території ознаки та зв'язки у сфері педагогічної діяльності. Так, з одного боку український освітній простір є частиною європейського освітнього простору, але, з іншого, має свої характерологічні особливості, що визначаються рівнем розвитку науково-технічного прогресу в Україні особливостями суспільства та громади.

Освітній простір характеризується також динамічністю оскільки змінюється разом з суб'єктом середовища (студентом), реагує на його потреби та потреби середовища. Г.Григоров описує освітній простір як

систему, що розвивається та постає в динамічній єдності суб'єктів освітнього процесу та їх відносин. Між суб'єктами освітнього процесу існує структуроване різноманіття відносин, яке формує освітній простір, що складається в результаті освітньої діяльності [2, с.113].

О.Гора зазначає, що освітнє середовище може розглядатися як модель соціокультурного простору, в якому відбувається становлення особистості та є зовнішнім простором, що оточує об'єкт дослідження, має системно організовані складові та створює умови для існування його в просторі, вступаючи з ним у взаємодію [1, с.45]. Підсумовуючи вищевикладене, визнаємо, що визначальними характерологічними рисами освітнього простору виступають територіальна визначеність, динамічність, цілісність, системність, особистісно-розвивальна спрямованість.

Як зазначалося вище, визначальною функцією освітнього простору вищої школи, як феномену, є задоволення освітніх потреб особистості та гнучке реагування на зміну цих потреб. Науковцями відзначається, що освітній простір є частиною соціального простору, у межах якого він, власне, й існує, і, відповідно, освітній простір перебуває в діалектичній взаємодії з соціальним простором. Агентами змін щодо освітніх потреб виступають зовнішні та внутрішні фактори. До зовнішніх факторів відноситься розвиток науково-технічної сфери, що викликає зміни на ринку праці, зокрема появу нових та зникнення неактуальних професій. Внутрішні фактори: потреби самих учасників освітнього простору – студентів, потреби яких змінюються відповідно до професійних запитів ринку праці.

Отже, підсумовуючи існуючі наукові погляди, стверджуємо, що освітній простір представляє собою систему, яка має свою структуру, в межах якої відбувається розвиток професійних та особистісних якостей студента, систему, що перебуває в динамічній взаємодії із суб'єктами освітнього середовища та соціальним простором (гнучко реагує на запити суспільства та учасників освітнього процесу), піддається організаційним та проектувальним впливам тобто управлінню [9, с.49]. Відповідно, освітній простір за своїми характеристиками та функціями має риси адаптивного утворення, підлягає зовнішньому впливу та трансформується, відповідно до потреб соціуму та учасників освітнього процесу з метою інтеграції випускників у суспільство.

Адаптивність виступає основою інклюзії та, як специфічний складовий елемент, забезпечує пристосування студента з особливими освітніми потребами до умов інклюзивного освітнього простору, інтеграцію в студентські групи (як особливі соціальні утворення), забезпечує активну діяльність із засвоєння нового життєвого досвіду, прийняття норм та цінностей нового для себе середовища вищого навчального закладу.

Розрізняють три ступеня адаптованості особистості. Адаптованість може бути *внутрішньою*, коли під впливом зовнішнього середовища повністю змінюються функціональні структури і системи особистості; *зовнішня* – поведінкове пристосування особистості до вимог середовища без перебудови внутрішніх структур особистості; *змішана*, при якій особистість частково перебудовується і підлаштовується до середовища, його цінностей, норм і водночас зберігає своє Я, свою самостійність [4, с.7].

Інклюзія – процес, що передбачає повне включення особистості з особливими потребами в освітній простір, розширює уявлення про характеристики, функції та структуру освітнього простору. Виокремлюємо такі характеристики адаптивного інклюзивного освітнього простору:

1. Динамічність як здатність реагувати на потреби студента з особливими потребами та перебувати в постійній єдності суб'єктів освітнього процесу та їх відносин.

2. Цілісність – забезпечення єдності цільового, змістового та процесуального компонентів. Адаптація студента з особливими потребами виступає ціллю адаптивного інклюзивного простору та реалізується через змістовну діяльність, що підпорядкована цілі. Діяльність, що підпорядкована певній цілі, реалізується через процес, який є певною сукупністю ряду послідовних дій, що спрямовані на досягнення цілі з адаптації студентів з інвалідністю до навчання.

3. Особистісно-розвивальна спрямованість – зосередженість на індивідуальних можливостях студентів, створення для кожного індивідуальної траєкторії навчання з урахуванням особливих потреб.

Функції адаптивного інклюзивного простору полягають у цілеспрямованій дії, спрямованій на спрощення доступу до вищої освіти студентів із різними нозологіями, покращення академічної успішності та

мобільності цієї категорії студентів. Хоча в останні роки в Україні відмічаються значні зрушення в напрямку втілення інклюзивної освіти, але вони передусім стосуються загальної середньої освіти. Згідно з статистичними даними, розміщеними на сайті МОН, збільшується кількість учнів з особливими потребами в загальноосвітніх навчальних закладах, створюються ресурсні центри, що забезпечують надання інклюзивної освіти. Але в галузі вищої освіти ситуація набагато складніша. Через брак державної підтримки в українських ЗВО зменшується кількість студентів з інвалідністю. Згідно з даними Державної служби статистики України, в нашій країні спостерігається тенденція до зменшення кількості осіб з інвалідністю, які здобувають вищу освіту. Так, чисельність інвалідів у закладах вищої освіти з 2013 року стала зменшуватися, як і загальна кількість студентів. Якщо в 2013-2014 навчальному році кількість студентів з інвалідністю складала 19573 особи, то в подальшому їхня чисельність зменшилась до 16417 (більше ніж на 16%). На початок 2015-2016 навчального року інвалідів серед здобувачів вищої освіти налічувалось 16090 осіб [5]. Відсутні дані про те, з якими нозологіями вступають до закладів вищої освіти.

До того ж студенти з обмеженими можливостями мають нижчий рівень знань, ніж їх здорові однолітки. Значний частина цієї категорії студентів має низьку академічну успішність. Причиною цього є те, що ґрунтовне запровадження інклюзивного навчання в загальноосвітні середні навчальні заклади почалося з 2014 р., тому нинішнім абітурієнтам не були надані освітні послуги на належному рівні.

Структура інклюзивного освітнього простору складається з компонентів, які мають адаптивні функції. У науково-педагогічній літературі виокремлюються такі компоненти інклюзивного освітнього простору:

- корекційний компонент;
- безбар'єрність як компонент інклюзивного освітнього простору;
- доступність освітніх ресурсів;
- індивідуалізація та варіативність інклюзивного освітнього простору [8, с.79].

Наявність цих компонентів у структурі інклюзивного освітнього простору забезпечує адаптацію до умов навчання у вищому навчальному закладі.

Розглядаючи освітню галузь, треба зауважити, що адаптація має обопільний

процес перебудови та змін, як зовнішнього середовища, у нашому випадку інклюзивного освітнього простору з одного боку, так і учасників освітнього процесу з іншого. Іншими словами, щоб виконувати функцію адаптації щодо студентів з особливими освітніми потребами, інклюзивний освітній простір має набути рис адаптивного. Адаптивність розглядається як здатність компонентів інклюзивного освітнього простору до гнучкості, можливості швидко реагувати та змінюватися у відповідності до потреб освітньої галузі та учасників освітнього процесу. Саме адаптивність інклюзивного освітнього простору забезпечує ефективну взаємодію особистості з освітнім простором, розвиток професійних та соціальних якостей студента з особливими потребами.

Ефективність адаптивних можливостей інклюзивного освітнього простору залежить від взаємодії та наповненості компонентів, що входять до його структури. Аналізуючи перший — корекційний компонент, слід відзначити, що він базується на забезпеченні особливостей викладання професійних дисциплін у залежності від нозології студента. У освітній роботі зменшується частина корекційної складової, оскільки, кількість працівників-дефектологів значно менша, ніж у спеціалізованих закладах; викладачі, що читають спеціальні та загальноосвітні дисципліни, не володіють всіма необхідними методами та техніками дефектології [8]. Крім того, у більшості навчальних закладів I—IV рівнів акредитації відсутні ресурсні центри з технічними засобами навчання, що допомагають переводити навчальний матеріал у зручний для сприйняття студента формат, це не дає змоги компенсувати сенсорні порушення, які заважають таким студентам сприймати в повному обсязі навчальний матеріал. Зазначається, що поза увагою залишається питання широкого впровадження української жестової мови як у сферу вищої освіти, так і обслуговування та діяльність органів влади всіх рівнів. Відсутні нормативи роботи викладачів, перекладачів жестової мови, кураторів та інших фахівців, які працюють в інклюзивному освітньому середовищі навчальних закладів I—IV рівнів акредитації [7]. Відповідно, відсутнє гнучке реагування на потреби студента, що на практиці спричиняє обмеження в навчанні, оскільки студент потрапляє не тільки в новий незнайомий освітній простір, але й у простір, який не відповідає каналам сприйняття

інформації таких студентів. Забезпечення корекційного компонента інклюзивного освітнього простору вимагає запровадження посад асистентів дефектологів, розвиток інклюзивних ресурсних центрів у вищих навчальних закладах.

Такий компонент, як безбар'єрність, слід розділити на архітектурну та соціальну складову. Заклади вищої освіти України мають не адаптовані для потреб таких студентів приміщення, цьому існують об'єктивні пояснення. По-перше, це брак фінансування, а по-друге, деякі ЗВО перебувають в історичних спорудах, переобладнання яких неможливе, оскільки ці будівлі є пам'ятками архітектури. До соціальних бар'єрів ми відносимо проблеми комунікативної взаємодії здорових студентів зі студентами, що мають вади здоров'я. Як свідчать дослідження, здорові студенти вказували на те, що побоюються студентів з вадами, не знають, як доречно запропонувати їм допомогу, чи правильно зрозуміють їх і тому намагаються по можливості уникнути спілкування, якщо не бачать позитивної зворотної реакції. Як зазначалося вище, існують і внутрішні бар'єри у студентів з вадами здоров'я: неготовність до навчання, відсутність належного рівня знань, неготовність самих студентів з особливими потребами до спілкування: вони зазначали, що їм важко ініціювати спілкування, бо вони не мають достатнього досвіду спілкування. До того ж вони висловлювали побоювання, що, можливо, їх одногрупники будуть глузувати над їх безпорадністю або зовнішнім виглядом, тому не виступають ініціаторами таких контактів. Здорові студенти також не наважуються виступати ініціаторами таких контактів, бо не знають, як правильно запропонувати свою допомогу, не мають досвіду спілкування з однолітками, що мають особливі потреби [6].

Така проблема є характерною не тільки для вітчизняної вищої освіти, але й для інклюзивної освіти в Європі. Згідно з соціологічними дослідженнями, проведеними в Європі, виявилось, що певні комунікативні бар'єри мають місце. Так, найтісніші контакти виникають між здоровою молоддю та студентами, що мають захворювання опорно-рухового апарату (12,4%), потім відхилення розумового розвитку (12,9%). Меншою мірою вади слуху, мови, зору (9,1%). Спостерігається також ідентичне ставлення викладачів до студентів із вадами. Специфічне ставлення до молоді з особливими потребами з боку педагогів значною мірою впливає на успішну

реалізацію інклюзивної освіти, оскільки саме в навчальному середовищі молодь із вадами розвитку реалізує особисте й соціальне «Я» [3]. З одного боку, викладачі не мають досвіду спілкування зі студентами, що мають особливі потреби, з іншого, викладачі не мають дидактичних знань щодо особливостей викладання таким студентам, оскільки методика викладання змінюється в залежності від функціонального порушення студента. Крім того, не слід забувати, що спілкування студентів із вадами не обмежується викладачами та одногрупниками. Студентське життя передбачає спілкування з адміністрацією, бібліотекарями, студентськими службами, технічним персоналом, що при наявності комунікативних бар'єрів з обох сторін стає фактично неможливим. За таких обставин адаптивні можливості інклюзивного освітнього простору не реалізуються. Подібна ситуація є типовою для всього українського суспільства. Причини такого ставлення полягають у стереотипному сприйнятті неповноправних людей, що зумовлює відсторонення з боку викладачів та однолітків.

Компонент — доступність освітніх ресурсів прямо пов'язаний з корекційною складовою. Доступність освітніх ресурсів передусім передбачає забезпечення участі в навчанні та зменшення, а в ідеалі ліквідації обмежень у навчанні, що є важливим показником адаптивності інклюзивного освітнього простору. Основний ресурс для втілення вказаного компоненту — це наявність у навчальних закладах індивідуального технічного забезпечення для навчання студентів, які, в залежності від вад здоров'я, допомагають переводити навчальний матеріал у зручний для сприйняття студента формат. Необхідні ресурси мають поодинокі навчальні заклади, що, звісно, не може змінити картину в цілому. Ресурсний центр існує у «Львівській політехніці» та міжнародному університеті «Україна».

Як зазначалося вище, всі компоненти адаптивного освітнього простору взаємозалежні та підсилюють дію один одного. Недостатню реалізацію такого компоненту як доступність освітніх ресурсів можна, певним чином, мінімізувати за рахунок компоненту індивідуалізації та варіативності навчання. Інвалідність студента призводить до складності у сприйнятті інформації та аналізі явищ. Компонент індивідуалізації та варіативності передбачає здатність інклюзивного освітнього простору до постійного самовдосконалення, що передбачає вирішення педагогічних завдань

та ситуацій, які викликані труднощами таких студентів та застосування нестандартних підходів для їх вирішення, які не заплановані навчальним планом; такі рішення приймаються ситуативно, у ході навчального процесу. Процес отримання вищої освіти не обмежується присутністю в лекційній аудиторії. Це, передусім, можливість комунікації, а саме: ставити питання, обговорювати свої ідеї з одногрупниками, отримувати консультації у професорсько-викладацького складу стосовно своїх робіт, висловлюватись із приводу отриманої інформації, вивчати бібліотечний фонд, мати доступ до інформації, працювати над дослідницькими проблемами, неформально спілкуватися з друзями, брати участь у студентському громадському та культурному житті. Навчальний план передбачає активізацію максимуму каналів інформації, які здатний сприймати студент з обмеженнями. Важливим елементом індивідуалізації та варіативності є реагування на потреби кожного студента через організацію інтерактивної взаємодії викладач-студент, формування чинників, що посилюють сприйняття інформації. Розвиток уміння знаходити не тільки потрібні знання з різних джерел, а також створення для кожного студента індивідуальної траєкторії навчання з урахуванням особливих потреб. За таких умов багато залежить від майстерності самого викладача, який виступає в ролі своєрідного координатора, що допомагає сформувати студенту свій план навчальних дій, свою стратегію майбутнього професійного розвитку, допомагає визначити реальну мету навчання на основі реальних можливостей, співвіднести їх з вимогами навчального простору, що, у свою чергу, включає максимальні і адаптивні можливості освітнього простору з включення такого студента в навчання. [9]

Список використаних джерел:

1. Гора О. В. Освітнє середовище як фактор формування національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів / О. В. Гора // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. пр. – Полтава, 2011. – Вип. 1 (8). – С. 97–101.
2. Григоров Г. А. Методологічні підходи до дослідження освітнього простору / Г. А. Григоров // Грані. – 2013. – № 9 (101). – С. 101–113.
3. Давиденко Г. В. Інклюзія у вищих навчальних закладах Європейського Союзу / Г. В. Давиденко. – Вінниця : Нілан-ЛДТ, 2015. – 314 с.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.

Висновки. Таким чином, адаптивні можливості інклюзивного освітнього простору розкриваються через його характеристики, функції та структуру. Серед характеристик виокремлюємо динамічність, цілісність та особистісно-розвивальну спрямованість, що забезпечують здатність гнучко реагувати та змінюватися у відповідності до освітніх потреб студента з інвалідністю, забезпечуючи таким чином можливості особистісного та професійного розвитку. Адаптивною функцією інклюзивного освітнього простору є забезпечення повноцінної участі цієї категорії студентів у навчальному процесі, що є визначальною складовою під час здобуття вищої освіти. Інклюзивний освітній простір як система, що перебуває в динамічній взаємодії з суб'єктами освітнього середовища та соціальним простором, має свою структуру, яка складається з адаптивних компонентів, які доповнюють характеристики інклюзивного простору та розкривають його адаптивні функції та можливості. Аналіз компонентів показав їх слабку реалізацію в інклюзивному освітньому просторі вищої школи України, що зменшує або робить практично неможливою реалізацію адаптивного чинника інклюзивного освітнього простору. Вищезазначене свідчить про необхідність подальшої розробки концептуальних засад адаптивних можливостей інклюзивного простору дослідження реалізації в педагогічній системі вищої освіти спеціальних особистісно-орієнтованих навчальних та реабілітаційних технологій, новітніх методик для роботи зі студентами, що мають особливі потреби. Адже вища освіта є тим соціальним ліфтом, що забезпечує кращі можливості для реалізації особистості, тому врахування потреб усіх без винятку студентів, покращення якості освіти та її доступності є необхідною умовою для забезпечення рівних можливостей для всіх.

5. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_zd_zb.htm. – Дата звернення 10.10.2019р.
6. Касярум Н. Освітній простір: становлення поняття / Н. Касярум // Витоки педагогічної майстерності. – 2013. – Вип. 12. – С. 107–113.
7. Потапюк Л. М. Особливості реабілітації осіб з вадами зору / Л. М. Потапюк // Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова. Серія 19 (Корекційна педагогіка). – 2008. – Вип. 12. – С. 60–69.
8. Чайковський М. Є. Інклюзивний освітній простір як середовище соціально-педагогічної роботи з молоддю з інвалідністю / М. Є.

Чайковський // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". – Хмельницький : ХІСТ. – 2017. – № 19. – С. 76–80.

9. Шемигон Н. Ю. Організація адаптивного інклюзивного простору у закладах вищої освіти / Н. Ю. Шемигон // Молодь і ринок. – 2019. – № 7 (174). – С. 46–50.

References

1. Hora, OV 2011, 'Osvitnie seredovyshe yak faktor formuvannya natsionalnoi identychnosti studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv' [Educational environment as a factor of formation of national identity of students of higher education institutions], *Vytoky pedahohichnoi maisternost*, vol (8) 1, pp. 97-101.

2. Hryhorov, HA 2013, 'Metodolohichni pidkhody do doslidzhennia osvitnoho prostoru' [Methodological approaches to the study of educational space], *Hrani*, no. 9 (101), pp. 101-113.

3. Davydenko, HV 2015, *Inkluziia u vyshchych navchalnykh zakladakh Yevropeiskoho Soiuzu* [Inkluziyuy at higher educational institutions of the European Union], Nilan-LDT, Vinnytsia.

4. Zvierieva, ID (ed.) 2012, *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* [Encyclopedia for professionals in the social sphere], Universum, Kyiv, Simferopol.

5. Zakhyst ditei, yaki potrebuiut osoblyvoi uvahy suspilstva 2016 [Protecting children who need special attention from society: a statistical compilation], viewed 10 October 2019 <http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_zd_zb.htm>.

6. Kasiarum, N 2013, 'Osvitnii prostir: stanovlennia poniattia' [Educational space: the formation of the concept], *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*, iss.12, pp. 107-113.

7. Potapiuk, LM 2008, 'Osoblyvosti reabilitatsii osib z vadamy zoru' [Features of rehabilitation of visually impaired people], *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova, Serii 19 Korektsiina pedahohika*, iss. 19, pp. 60-69.

8. Chaikovskiy, MIE 2017, 'Inkluzyvnyi osvitnii prostir yak seredovyshe sotsialno-pedahohichnoi roboty z moloddiu z invalidnistiu' [Inclusive educational space as a medium of social and pedagogical work with youth with disabilities], *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu Ukraina*, Khmelnytskyi instytut sotsialnykh tekhnolohii, Khmelnytskyi, no. 19, pp. 76-80.

9. Shemyhon, NIu 2019, 'Orhanizatsiia adaptivnoho inkluzyvnoho prostoru u zakladakh vyshchoi osvity' [Organization of adaptive inclusive space in higher education institutions], *Molod i rynek*, no. 7 (174), pp. 45-50.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2019 р.